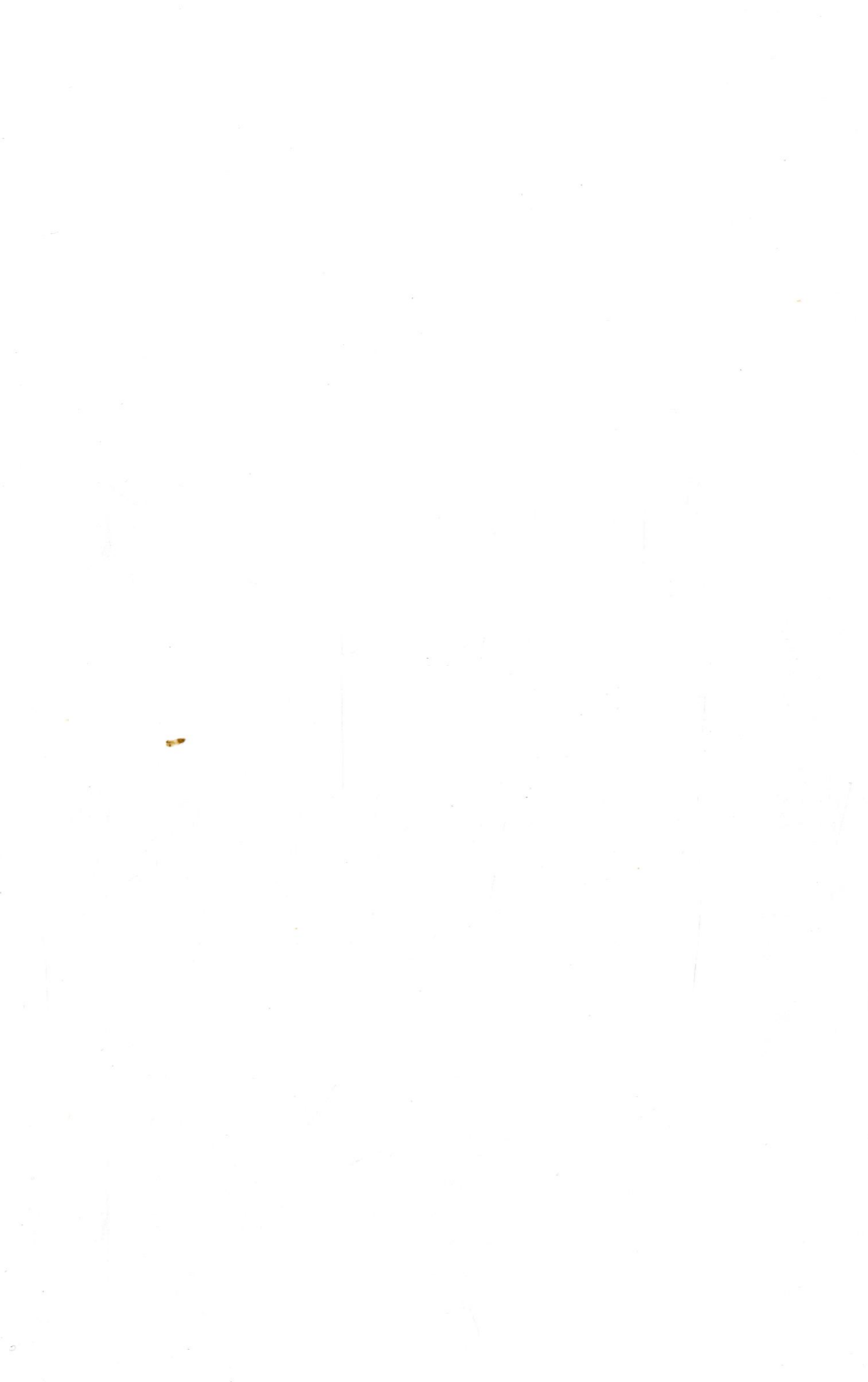

І. ФРАННО

П'ЯТЬ ЛИСТІВ

Остапа Терлецького

ДР. ІВАН ФРАНКО.

ПЯТЬ ЛИСТІВ ОСТАПА ТЕРЛЕЦЬКОГО.

---

*Відбитка з ювілейного „Альманаха“ віденської „Січи“, виданого
в 40-літню річницю засновання товариства.*

У ЛЬВОВІ, 1908.

—
Накладом редакційного комітету.

—
З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

(с 47.77) "186 (00) + 8 (с) 9 "186 (092)

24

Д. ІВАН ФРАНКО

ІНСТІТУТ

ОСТАПА ТЕРЦЕНЬКОГО

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ И- 34 344

Львівська філія
Бібліотека АН УРСР

749 dp

2. ФІЛІЯ

Наказом редакційного комітету

З редакції Національного Товариства імені Шевченка

для редакції Н. Шевченка

Ф/Т-351/1961

Др. Иван Спрашко.

Львівська обліг.
№ 1591-11

Між паперами, які я ще в 80-их роках минулого віка відібрав із львівського суду як спадщину родини Навроцьких, по смерті Володимира Навроцького, у якого вони були забрані в часі ревізії 1877 року, знайшлося також отсих п'ять листів Остапа Терлецького з літ 1866, 1868 (2), 1869 і 1876 років. Чотири перші адресовані до пок. Леоніда Заклинського, а останній до пок. Мелітона Бучинського.

Листи до Л. Заклинського цікаві як причинки до історії ученицьких (гімназіяльних) громад 60-их років, що були першими у нас розсадниками галицького „українофільства“ з його демократизмом і критичним відношенням до старих традицій. Вони відповідали російським „кружкам самообразованія“, хоча справді просвітної роботи в них робилося дуже мало, а за те дуже часто, особливо під опікою Данила Танякевича, званого тоді „громадським батьком“ та „пророком“, замість науки плекалася пуста, але шумна патріотична фразеологія. Тільки такі виємково тверезі уми, як Вол. Навроцький, уміли опертися тій фразеології, та більшість тодішньої молодіжи впивалася нею та боготворила „батька Данила“.

Листи Остапа Терлецького писані зі Львова, коли Остап скінчивши гімназію в Станіславові перейшов на львівський університет. Станіславівська громада по відході таких людей, як Навроцький і Терлецький, лишилася сиротою. На чоло її звільна висувається Леонід Заклинський, чоловік безсумнівно щирий, але дуже слабкий у всяких науках і зовсім нездібний на провід-

ника молодіжи. Не диво, що листи Остапа до нього роблять прикре вражінє. Громада станіславівська, на яку Остап покладав великі надії, ледво животіє. Товариші, які недавно кляли ся на вічну приязнь, тепер мовчать, гроший визичених їм не звертають, складок не складають. Вони раді-б читати книжки, але платити за них не хочуть. Коже найменше організаційне діло тягнеть ся роками; прим. ще в 1866 році Остап радить громадянам, щоб прийняли в свої ряди Стеблецького і Кумановського, а ще д. 23 падолиста 1868 вони мабуть не прийняті до громади.

Якийсь Лушпінський грає в громаді важну ролю, був мабуть її головою. До него Остап писав листи, упоминав ся у нього гроший, доходячи аж до трагічного тону, та все, здасть ся, було даремно. Редакцію громадської рукописної часописи „Зірка“ по Навроцьким і Терлецьким обняв Л. Заклинський, та вже в початку 1869 р. до Остапа, який тоді проводив съята в Трійці, дійшла чутка, що „Зірка“ загасла. Одним словом, по короткій добі й розцвітуті прийшла звичайна „школярська мізерія“, якій слабосилий та неенергічний, хоч дуже балакучий Л. Заклинський не міг дати ради.

Остатній лист переносить нас у зовсім иньші обставини. Він писаний 6 лютого 1876 р. з Відня до М. Бучинського, тоді вже адвоката чи може лиш адвокатського конціпієнта в Станіславові. Остап Терлецький був тоді головою Січи, під його впливом стояла січова молодіж, а сам він під впливом деяких Українців, а особливо М. Драгоманова зробив значний поступ від колишнього „громадського“ наївного народолюбства в напрямі нових літературних ліберальних і радикальних ідей. У Січи під його проводом вели ся широкі дискусії про дарвінізм та релігізм; сліди тих дискусій маємо в деяких тогочасних записках Терлецького. Маємо тут реферати Остапові з кількох модних тоді книжок: Дарвінового „Походження родів звірів і рослин“, Лявалє „De la propriété et de ses formes primitives. Paris 1874“, уваги до реферата М. Зарицкого „Борба за істнуванє в товаристві людськім“, читаного в Січи д. 1 марта 1876, ще один реферат Терлецького про газетні новости 1873 р. (заголовок: Повитягав из Кієвлянина 1873 ч. 91, 96, Впередь І і устних оповідань). В р. 1875 деякі російські ліберали, гостюючи у Відні, притягали його до своїх видань, для яких він давав фірму. Опубліковано тоді три брошури, написані або перероблені Українцями: „Парова машина“, „Про правду“, і „Про бідність“. Віденська цензура пропустила ті брошури, та сконфіскувала четверту

„Правдиве слово хлібороба до своїх земляків“ і виточила Остапови, що дав фірму для всіх сих брошур (він підписав їх своїм „громадським“ прозвищем В. Кістка), прасовий процес. Отсей його виступ, на який ще перед процесом завзято накинули ся львівські народовці, був також причиною листа Бучинського до Остапа, на який Остап відповів долученим тут листом із 6 лютого 1876 р.

I.

Львівъ 13,11 1866.

Здорові були!

Передъ пару неділями писавъ я до Васъ листъ та піславъ го на руки Олеса. — А коли вінъ не отримавъ мого листу, то здається й Ви свого не читали. — — — До Вашої „чесної“ громади писавъ я два рази листъ, разъ щось передъ 3. неділями, а разъ висилаючи Вамъ „Правду“. — Незнаю, якъ Ви їхъ тамъ прийняли, и який впливъ оні матимуть на Вашу „чесну“ громаду — знаю тільки, що я їхъ писавъ од щірого серця. Та будьте ласкаві, напишіть міні, якъ тамъ претцінь коло Вашої громади стоить, и чого я по ній сподіватися можу. — Я сподіваюся, що Ви не забудете, якъ велико я на Васъ будую, що Ви не забудете, що Ви міні обіцяли, и що свої обіцянки вірно додержете. **Вамъ** (яко особі) здається, не тра ся богато розводитися о громадських річахъ — що зрештою Вамъ може би було потрібно, знайдете въ моїхъ обохъ листахъ. Я Вамъ маю богато, богато новинъ говорити, не списавъ бимъ їхъ и на трьохъ аркушикахъ, але стрімаюся до Вашого відпису. Прощу Васъ тільки, відпишіть міні скоро, та опишіть міні вірно, докладно и подрбно ціле Ваше сегорічне товариство, духа¹⁾ вго и патриотизмъ вго — опишіть вго, Васъ прошу, щобі я знавъ, якъ маюся застосувати. Я Вамъ дуже вдячнимъ за те буду. — Листъ Вашъ нехай буде дуже, дуже довгий, чимъ довший, тимъ ліпше. Я Вамъ за те зновъ вірно, докладно и подрбно опишу усі наші тутейші стосунки. — Заразъ по відобранню листу, Васъ прошу, відішуйте, бо я дуже, дуже за Станіславъ неспокійний. Чому ще грошей не присилаєте? Луш-

---

¹⁾ поправл. на: духъ.

пінський писавъ, що до Понедівка найдальше зъ пару десятків надішлете, а ту уже й Пятниця, а грошей якъ немає, такъ немає. — За Лушпінського міні богато напишіть! Чи прийняли уже Стеблєцького и Кумановського до громади? Коли прийняли, дуже добре зробили — колижъ ні, то приймайте, я по Стеблєцькімъ особливе богато ся сподіваю.

А покищо прощавайте та забувайте на мене. Щирий Вашъ товаришъ

Остан Терлецький.

Якъ тамъ „Зірці“ поводитця??

Будьте такі ласкаві, та поспитайте ся Стеблєцького, чи отримавъ вінъ мій листъ — коли отримавъ, просить го о відписъ. — Поздоровить го відъ мене — нехай хоч пару словечками до мене ся обізва.

К.

II.

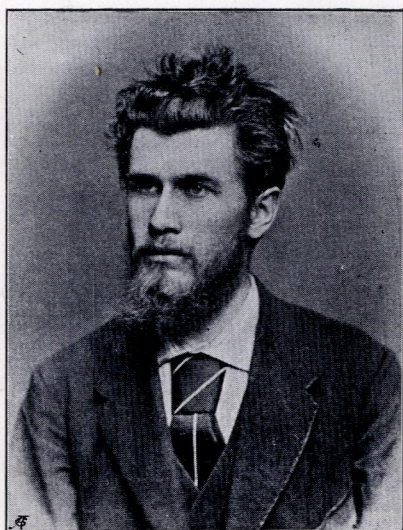
Львівъ 16/11 1868.

Здорові були Пане брате Товаришу!

Щось той листъ відъ Лушпінського дуже поволенъки до мене лізе! Мабуть тяжкий мусить бути, та далеко му ажъ до Львова йти. — Ци може въ громадській канцелярії така маса писанини, що тяжко віекспидіювати листъ до мене!? Бачу, якъ хорошо до діла взялись! Якъ такъ усі громадські листі зачнуть до мене писатись, то я ні одного не дочекаюсь. — Листъ передъ тижнемъ заповіли, а егб ещє й доселі немає. — Хорошо!

Я Вамъ ту усього поприсилаю, и до исторії, и до літератури и до митолєгії, и уже дечого прилагодивъ, але я упередъ мушу бачити, що Ви взялись до діла не тільки на папері, але на ділі. Та я можу написати до Васъ, що цілий Львівъ згорівъ, що я знайшовъ 30 милл. дукатами самими и т. д., та чи Ви міні увірите? Такє то й зъ Вашою громадою. — У обохъ Вашихъ листахъ, що до мене написали, ані словечкомъ за гроші не згадали Ви. — А якъ¹⁾ Вашъ голова ещє сего тижня не надішле принаймій 30 ринськихъ, то я подякую за секретарство, а Ви собі тоді беріть або Руденського або когб самі схочете. Я не можу жаднимъ чиномъ зъ лінівими людьми заходити у кор-

¹⁾ перечеркн. Ви еше.

Остан Терлецький.

Львівська філія
Регістрації АУ-ЛР

респондénції. Сподіваюся, що Ви вірозумієте моє станóвисько, и самі не схóчете, щобъ я ні зъ сéго ні зъ тóго компроміту-вався пéредъ цілою громадою.

Книжóкъ Вамъ надішлю якъ зóлота — самі найкращі и найліпші. Пришлю Вамъ 12 книжóкъ „Осно́ви“, пришлю Вовчкóві и Сторожéнкові оповідання, пришлю и фізику популярну и ін-чихъ книжóкъ, які Ви ещé на свої óчи не бáчили, áле якъ кáжу, впéредъ грошéй шліть. И я Вамъ кáжу, у ві всімъ Вамъ годіти бóду, áле тількі підъ тимъ однімъ дóговоромъ. — Моя власна честь и слáва особіста терпíть на тімъ — а я її не пúщу на потáлу. Ви знáєте, що мінí ещé тількі й остáлась, що дóбра, чіста слáва. — Нехáй Вамъ потóму Рудéньський áбо Ка-да́йський догоджає. —

Тай за на́ші тутéйші громадські спрáви дóти мовчáти бóду, дóки не побáчу, що Ви спрáвді громадянами, не тільки de jure але и de facto. — (То все Вамъ говорю вь секрéті). — То сподіваюся я, що листъ відъ Лушпíньського мóже нíні зáвтра надійде. — Такъ нíби зъ своєї власної охóти мóжете е́го ся поспитáти, чи вже написáвъ до мéне листъ. — Бóдьте ласкáві, відпишіть мінí ещé тóго самóго дня, якъ дістанете листъ, щобъ менé заспоко́ити. Я тимчáсомъ бóду для Стеблéцького випісу-вати літерату́ру. — **А просі́вемъ Васъ, попросіть Стеблéцького о відписъ на мій листъ. — Попросіть же тепéрь, якъ мінí що дóброго жíчите. А покищó прощава́йте**

Кістка.

III.

Львівъ 11.23¹⁾ 1868.

Пане брáте Товáришу!

Якъ тамъ діло нáродне Тобí²⁾ йде. — Чувъ я, що Ти гро-ма́дишъ³⁾ окóло себе шеста́ківъ та учíшъ⁴⁾ їхъ всілякихъ гáр-ніхъ річей. Гáрно, помага́йбiгъ, áле про гро́ші, про довгъ ся не жóрите! Мінí ся ту ажъ лице дре, а Вамъ й байдóже!

¹⁾ поправл. на: 23/11.

²⁾ поправл. на: Вамъ — і дописане на горі: перепраша́ю, що мінí ся вирвало „Ти“. —

³⁾ попр. на: Ви грома́дите.

⁴⁾ попр. на: учите.

До усіхъ Вашихъ праць я Вамъ засилаю щіро сердічне помагáйбі — áле незабува́йте та́кже, що не dóста то́го — трéба й на насъ ту незабува́ти, áле насъ підпомогáти, та прина́ймій вінні грóші поприсила́ти. — Возьміть собі ужé разъ то до сёрця та не пускайте себе sóромомъ, бо¹⁾ ажъ міні за Васъ²⁾ сті́дно.

Я³⁾ разомъ зъ цимъ листомъ поси́лаю на рúки Лушпінського листъ до Ва́шої грóмади. — Ви міні обіця́ли, що напи́шете, якъ тамъ мій листъ прийму́ть. — Яжъ Васъ е́ще разъ про́шу, напиші́ть міні отвéрту пра́вду, бо бимъ ся на Васъ гні́вавъ, áле про́шу Васъ отвéрту пра́вду — бо міні йде о ню — абі́ я знавъ, якъ потóму застосува́тися.

Я Вамъ лишé тільки ка́жу⁴⁾, же ся о Васъ якъ на́йліпше споді́ваю. Не зробі́ть зъ ме́не дúрня.⁵⁾ — Я Вамъ ви́ложивъ у грóмадськімъ члiстi мо́ї по́гляди на ці́лу спрáву — вони́ зда́ётця зъ Ва́шими зовсі́мъ згаджáютьця. Ті́льки на мíлого Бóга, не опу́скайте ся, працúйте, бо на Васъ и на Ва́шій грóмаді Стані́славськiй ми ту богáто рахúемо. Напиші́ть міні та́кже, що Лушпінський на то все скáже, про́шу Васъ чíсту пра́вду. — Та працúйте, грóші шлі́ть. —

Чи⁶⁾ при́няли Стеблéцького и Куманóвського **ста́ршого**? Якъ ні, то прийма́йте, робі́ть у себе поря́дки на мíлого Бóга!

Якъ тамъ Лонкевичі́. — Я бачився ту зъ Горóцькимъ — мо́же вінъ самъ ще попра́витця. — Відпиші́ть міні за́разъ, та́кі за́разъ та́й бува́йте здоро́ві, щі́рий товариш

Кістка.

Адреса на листі:

П. П. Заклі́нському
вели́кому мо́му прия́телеви.

IV.

Флeгматичний⁷⁾ па́не реда́кторе!

Ану́ко рúште флeгмо́ю та напиші́ть міні „Annales rei publicae Stanislaopoliensis“ — áле та́к, якъ то Ви зна́єте, хочъ на три,

¹⁾ перечеркн.: бл.

²⁾ перечеркн.: сту.

³⁾ перечеркн.: тим.

⁴⁾ перечеркн.: то.

⁵⁾ перечеркн.: Ви.

⁶⁾ перечеркн.: при.

⁷⁾ перечеркн.: ре.

на штіри аркуші — але пам'ятайте, хочь на три на штіри аркуші. —

Кожного громадянина міні такъ опишіть, щобъ я єго бачивъ живого. — За Ваше діяння тѣже розпишітьця ширѣко, та пам'ятайте, пишіть на три на штіри аркуші.

„Зірка“ умѣрла, чув'ємъ, на сухѣти. —

Богато довгівъ сплатили? Богато має „Правда“ пренумерантівъ на цей рікъ?

Буду Васъ якъ рідного брата „любіти“, якъ сповнетѣ мою просьбу¹⁾.

Що Семѣнівъ, Кубіовичъ? Що Громада „загаломъ“. Не пишу нічого бѣльше, бо не маю що. — Коли Зірка виходитиме далѣше, то я стѣлимъ корреспондѣнтомъ „Зірки“ обіцяюся бѣти.

Пришлю свого „Нѣстора-Літописця“ або Григорія-Сковороду“, або „Н. Карѣзина“, самі монографіи. —

Оставайтесь здоровенькі та відпишуйте, але такі того самого дня, коли листъ мій дістанете, та пам'ятайте на 3, 4 ркуші.

Щирій брат Товариш

Остап Терлецький

кругом. —

Тройці 7/1 1869.

Адреса

Ostap Terlecki

in Trójca —

drech Zabłotów. —

Лист адресований:

Трійця.

Чесному ПП.

Л. Заклінському

ред. З. —

Станіславъ.

V.

Дорогий мій Друже!

Я прочитав Ваш лист і признатися мушу, що він для мене дуже велика несподіванка. Такого листу від Вас я ніколи не сподівав ся.

¹⁾ допис. олівцем: и напишете міні про все оце.

І я справді незнаю, що про него подумати. Я его читав кілька раз, шукав в нім хоть одної серйозної мисли, і не гнівайтесь, що скажу Вашими таки словами, окрім „грандіозного тьфу“ на Вас самих нічого в нім не міг найти. Дуже легко може бути, що я чого небудь недочитав або незрозумів, і тоді вибачте міні. Але так, як міні річ тепер показується, то міні здається, що Ви починаючи лист хотіли на когось плюнути, що Ви справді здоровенно замахнулись до сего патріотичного акту, і — плюнули собі самому в лице.

Можна би сказати, що плювати собі в лице то річ зовсім непотрібна, що її по крайній мірі не треба було робити при свідках; але то би значило „бути негатором індивідуальної праці“, а я її негатором бути не хочу.

Я незнаю як Ви сей мій лист прийміте; але будьте переконані, що я ще ні одного листу не писав с таким тяжким серцем, як сего. Адже ж я був глибоко переконаний, що якби ні склались наші приватні стосунки, ми все таки останемося політичними приятелями і коли маю ужити сего слова, товаришами, і то щирими і добрими товаришами на поли народньої праці.

Писати ж до товариша в таким тоні, в яким я мушу написати відповідь на Ваш нинішній лист, се для мене, вірте міні, річ дуже прикра.

А невідповісти на него не можна. Зачну від справи, котра обходить безпосередно мене.

Я думаю, що Ви мене знаєте уже на стільки, що я чоловік мислячий і чесний, і що мої переконання тоже добре обдумані і чесні. Коли ж я чоловік чесний, і коли я полюбив нарід щиро і правдиво, то як Ви можете від мене вимагати, щоб я тогді кривив душою, коли на дорозі мого політичного життя можу наткнутись на параграфи карного права? Та я не тільки голову свою — Ви ж сами кажете, що она нічого не варта — але цілого себе, із усєю своєю будучиною і карієрою покладу „під обух власти“, коли того вимагатиме інтерес справи, котру я бороню. Ідуть і інші ліпші люде під той обух, то чом же не йти міні?, а то тим більше, що як Ви кажете, про мене менче! Коли менче, то чо Ви такого галасу непотрібного наробили?

Ви ув-одно кладете ніби-то якусь ріжницю меже „видавцями“ метеликів і меже мною. Після моєї думки ріжниці тут абсолютно не мож робити ніякої. Ви знаєте, що метелики сі печатані у Відни, і що они без моєї помочи — жаль, що поки-

що тільки чистоформальної — не були-б зовсім печатались, по крайній мірі не в Відні. То й не робить ніякої різниці між нами. Я собі заслужив на ту честь, і Ви міні того не відберайте, що міні належить ся.

Про яке Ви оце „ostroу“ говорите? Кому, хто, що октроював? Дуже Ви мабуть братчику перепудились того карного права, і відай чи не страх говорить із усього Вашого питання?¹⁾

На Ваші погляди на вартість метеликів нічого міні відповідати. Ви сами дуже добре знаєте, що усё, що Ви понаписували про них в Вашім листі, що усе те крайна нісенітниця. Ви мабуть знаєте, що усі ті метелики, і ті, що переведені з великоруського і оригінальні, писані на підставі Маркових ізслідовань, і на се уже треба справді багато тупости, щоб Маркові ізслідовання назвати „теоріями поставленими самою тупою із соціяльних фракцій“.

Так само нічого відповідати на те, що нарід „гаразд дотепніше додумавсь свого суду о всій всячині, яка в сих книжках назгортана, без мисли поставлена і толку, як н. пр. повстає єднання на діло освободження“. Оця фраза написана дуже незрозуміло, — але коли не помиляюся, то Ви мабуть хотіли сказати, що нарід ліпше знає, як єднатись на діло освободження, ніж ті українські агітатори, котрі забирають ся до організації соціальної пропаганди. Я абсолютно не можу зрозуміти, як Ви щось такого могли подумати і написати. Хіба ж галицько-попівські товариства тверезости дають Вам право се говорити, і хіба ж те, що нарід читає такі дурниці, як моралізуючі метелики Просвіти, Науку etc. etc., що він на осліп суне у товариство тверезости, що він віддає свою землю жидам та рустикальним банкам, хіба ж се все єсть ознакою, що він додумавсь лутше до того, як братися до діла освободження? Сьміх і слёзи!

Ви пишете, що видавці не додумались до такої штуки, як організація пропаганди! Ви се кажете!! І відки Ви знаєте, що вони не додумались? Може звідти, що вони до неї додумались „не порадившись ні с ким попереду?“ А Ви, коли організуєте товариство тверезости, радитесь із ким попереду? Та Вам же ніхто не перечить організувати соціяльну пропаганду у Станіславщині. Організуйте її, — Ви не так зависимі від „власти“ як я або хто небудь другий, Ви чоловік вольний, — ну то й беріться до роботи.

¹⁾ поправл. на: писання.

„Поставили аксіому: „будь у нас люде, будуть і книжки“ в спід головою, у верх ногами“, закидаєте Ви видавцям і забуваєте, що вона в Галичині давно перевернена „в спід головою, у верх ногами“. На що печатаються популярні галицькі метелики, як не на те, щоб були в Галичині люде? І чи ж єсть лутший спосіб пропаганди, як книжка? Коли хто що перевернув до гори ногами, то перевернули певне Ви, Пане Мелитоне. Аджеж річ ясна, що треба сказати: „будь у нас книжки, будуть і люде“. А як будуть люде, то такі книжки-метелики зійдуть на другий плян, а на перший плян внідуть люде а з людьми акція освободження.

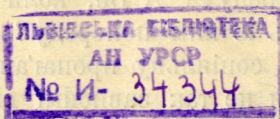
І які надії можна мати на рациональпе провадження діла народнєго освободження, коли у нас люде із боязни, щоб не попастись під обух власти, кидають болотом на усіх праведних і щирх робітників народних! Нарід, котрий має таких оборонців, мусить пропасти. Запоморочений, заполошений і збитий з толку своїм попівством і своїми параграфованими патриотами, він як пух марне загине. Не заллє єго горівка, а заллє єго уся та мізерія галицька, усі ті народолюбці галицькі із заячою шкірою і заячим серцем. О бодай вас усіх із вашим курячим розумом!

І так, цілий Ваш лист такий, що я мушу усєю душою за-протестувати против него. Або Ви чоловік сериозний, і тогді пишіть по людськи, або Ви плюнули на усі Ваші дотеперішні переконання, і тогді лутше не пишіть нічого.

Ваш

Остап Терлецький.

Відень 6/I 1876.

и 34344

ф III
т. 351

І. ФРАННО

ПЯТЬ ЛИСТІВ
Остапа Терлецького